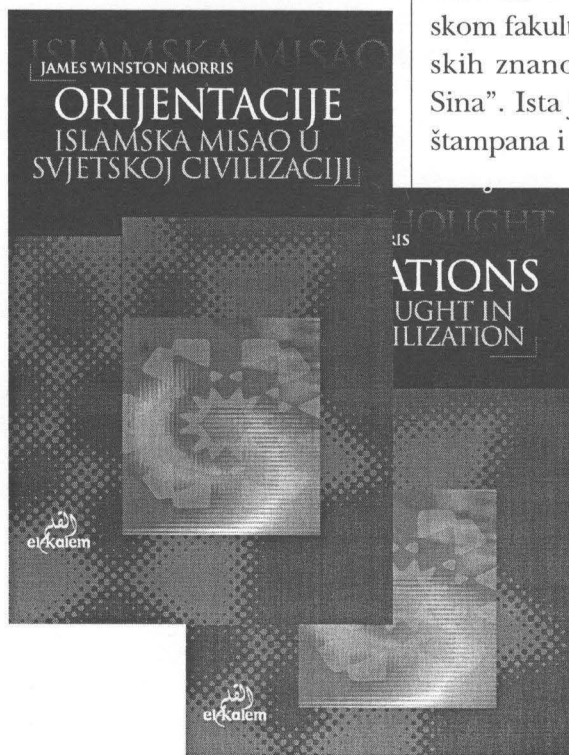

MU'ALLIMOV SVIJET KNJIGE

Hadžem HAJDAREVIĆ

STUDIJE O AL-FARABIJU, IBN AREBIJU, OSTADU ELAHIJU

James Winston Morris: *Orijentacije - Islamska misao u svjetskoj civilizaciji* (studije), "El-Kalem", Sarajevo, 2001. Sa engleskoga preveli: hafiz Nevad Kahteran, prof. dr. Rešid Hafizović i prof. dr. Adnan Silajdžić

Knjiga *Orijentacije - Islamska misao u svjetskoj civilizaciji* J. W. Morrisa jesu tri studije/predavanja što ih je uvaženi profesor sa Sveučilišta Exeter (Vel. Britanija) održao za vrijeme svoga lanjskoga

boravka u Sarajevu na Filozofskom fakultetu, Fakultetu islamskih znanosti i Institutu "Ibn Sina". Ista je knjiga, paralelno, štampana i na engleskom jeziku

(*Orientations: Islamic Thought in a World Civilization*).

"Svrha ovog serijala od tri javna predavanja", kako u Pogovoru izdanja na bosanskom pripominje jedan od prevodilaca, hafiz Nevad Kahteran, "jeste da skrene pažnju slušateljstvu na one univerzalne elemente klasične islamske misli i duhovnosti koji

su eksplicitno utemeljeni na univerzalnim dimenzijama ljudskog iskustva." Pred čitaocem se, u nastavku, prostiru studije o Al-Farabiju i "zadacima jasnoće i sporazumije-vanja", o Ibn Arebiju

i "pregnućima duhovnoga uvida i stvaralaštva", te o Ostadu Elahiju "i zadatku duhovne inteligencije". Uvodno slovo i autorov "Postskriptum" na kraju studija/predavanja tu su da jošte dopune slušateljsku/čitateljsku sliku o onim "filozofskim sadržajima koji su nepravredno izmakli vidokrugu zapadnoevropskog mišljenja", kako primijećuje hafiz Kahteran.

Kako je ova knjiga sadržajno namijenjena nešto užemu krugu ljudi - onima koji se više znanstveno negoli informativno bave poviješću i strukturom islamskog filozofskog mišljenja - za očekivati je da će njezino čitanje (tumačenje), koliko sutra, ponuditi neko od kompetentnih domaćih autora. A nama, "običnim smrtnicima", ostaje da studije/predavanja J. W. Morrisa ponudimo u ovoj *Muallimovoj* "kiraethani" na najšire moguće čitanje (i razumijevanje) i, dakako, da iskreno zažalimo na onim prevoditeljskim partijama u kojima je prevodiocu kadikad bivala važnija vlastita jezičkomistificirajuća "bravurozija" negoli traženje najpogodnijeg prevoditeljskojezičnog ekvivalenta engleskome originalu u sintaksičko-semantičkoj strukturi bosanskoga jezika.

m

PRIRODA KAO DAR BOŽIJI I ODGOVORNOST ČOVJEKOVA

Seyyed Hosein Nasr: *Susret čovjeka i prirode* (eseji), "El-Kalem", Sarajevo, 2001. Prijevod sa engleskoga i pogovor: dr. Enes Karić

Seyyed Hosein Nasr (1933.), iranski muslimanski mislilac u egzilu, jedan je od najprisutnijih savremenih teoretičara islamskog mišljenja i na našem jeziku. Toj svojoj prisutnosti u Bosni Nasr najprije ima zahvaliti prevodilačko-komentatorskom prijegoru svoga mlađeg kolege i prijatelja prof. dr. Enesa Karića. Ovim novim prijevodom (*Susret čovjeka i prirode*) Karić je još jednom bosanskome čitaocu približio velikoga islamskog mislioca.

"Poglavlja ove knjige utemeljena su na četiri predavanja održana na Čikaškom sveučilištu", informira nas u uvodnom tekstu ovoga izdanja sami autor. "Cilj ovih predavanja je istražiti u najopćenitijem smislu probleme koji su se ispriječili miru i samom ljudskom životu uslijed različitih primjena moderne nauke." Vjerovatno da u tom smislu i knjiga ovih Nasrovih studija nosi odrješit podnaslov: Duhovna kriza modernog čovjeka. Jer, kako upozorava S. H. Nasr, "svako danas govori o opasnosti od rata, prenaseljenosti ili zagađivanja zraka i vode. Ali, obično isti ljudi koji primjećuju ove očigledne probleme (...) žele odstraniti probleme kroz daljnje osvajanje i vladavinu nad prirodom. (...) Malo ih želi pogledati istini u oči i prihvatiti činjenicu da nije moguć mir u ljudskom društvu sve dok je odnos prema prirodi i cjelokupnoj prirodnoj sredini

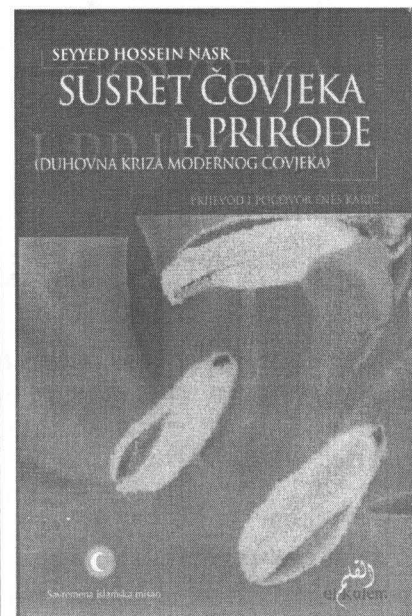
zasnovan na agresiji i ratu. (...) Teza prezentirana u ovoj knjizi je jednostavno ova: Premda je nauka po sebi legitimna, uloga i funkcija nauke i njena primjena postali su neligitimni, i čak opasni, zbog pomanjkanja više forme znanja u koju bi se mogla nauka integrirati, te zbog destrukcije svete i duhovne vrijednosti prirode..."

Nakon ovoga slijede Nasrove autoritativne opservacije o intelektualnim i historijskim uzrocima krize susreta modernog čovjeka i prirode, o "nekim metafizičkim principima koji se tiču prirode", o aktualnim refleksijama na naše doba, o islamskom razumijevanju života i problemima moderne znanosti, itd., itd. Nasr, kao "mislilac svetog", kako ga u svome pogovoru određuje prevodilac Karić, "suočava muslimane i nemuslimane podjednako sa svijetom i tekovinama Moderne, ali i sa islamskim odgovorima i islamskom kritikom Moderne; iz njegova pera progovara ona drevna znanost u kojoj se subjekt i objekt grle i miluju kao dva dobra prijatelja".

Čitajući, dakle, ovo novo bosansko izdanje Nasrovih razmišljanja o svijetu i životu iz aspekta islamskoga razumijevanja Života i Svijeta, i sami možemo potvrditi Karićeve riječi da S. H. Nasr nije od onih modernih mislilaca koji naslijepo (na "horuk") podvrgavaju kritici imperijalni Zapad, nego svoj moderni

kritički pristup temelji na provjerljivim argumentima, niti je, pak, Nasr od onih koji islamsko mišljenje definiraju prema uvjetovanim "shemama projektiranim u budućnosti". "Najvažnije što on postiže", ističe Karić, "jest otkrivanje kongenijalnosti drevnih nauka Istoka i islamskog Istoka, kongenijalnosti perenijalnih istina, tragove Apsoluta u sklopu drevne svjetske tradicije..."

Nasrove studije u bosanskom izdanju svakako da dodatno obogaćuje i pažljivi, odmjereni, gospodstveni, ničim suopterećujući Karićev prijevod. Iznova smo uvedeni u još jednu istinsku radost čitanja i neposrednoga dopunjavanja znanja. Tim prije

što su u svekolikoj "duhovnoj krizi modernog čovjeka", u čovjekovu susretu s prirodom i njezinim svekolikim mijenama, kako to naglašava autoritativni Nasr, neizbježno utkane i niti našesasvim naše zemaljske i ljudske sudbine.

m

MODERNA POEZIJA SANDŽAKA

Antologija savremene poezije Bošnjaka iz Sandžaka (izbor, predgovor, biografske i književnokritičke napomene: Almir Zalihić), "Bosanska riječ", Tuzla, 2001.

Kad smo u prošlom broju *Muallima* pisali o *Antologiji savremene poezije Bošnjaka iz Sandžaka*, objavljenj u specijalnom broju *Maka*, novopazarskog časopisa za književnost i kulturu (br. 31/32), a koju je, uz biografske i književnokritičke opaske, priredio Almir Zalihić, poželjeli smo u tom prigodnom osvrtu da *Antologija...* "doživi i svoje drugo izdanje tako što će u narednom izdanju *stati* u korice knjige". To se upravo ovih dana i dogodilo. "Bosanska riječ" Šime Ešića štampala je *Antologiju savremene poezije Bošnjaka iz San-*

džaka... U međuvremenu je u Sarajevu organizirana i promocija ovog značajnog izdavačkog poduhvata.

Umjesto nekih novih riječi o Zalihićevoj *Antologiji*, ovdje ćemo donijeti samo pjesmu Enesa Džadarevića "Kako smo prisluškivali telefone 1993", a koja nas na najizravniji način može *povesti* u neko novo čitanje/razumijevanje moderne sandžačke bošnjačke poezije:

*Ševala, djevojačka Selimović,
živi u Novom Pazaru
poviše Bukreške džamije*

i tri u Bijeljini sestre ima.

*U Bijeljini sestre tri
a džamija više nijedna.*

*I od svakih vakata
u Bijeljini više nijedan.*

*Ali sestre telefon imaju
i djevojačku Selimović
na pazarsko 020 dobiju.*

*I uvijek u vrijeme
kada, pored sestrinskoga,
i glas s minareta
može da se čuje.*

*Djevojačka Selimović
otvara prozore
i, prema nebu,
slušalicu telefonsku diže.*

*Molitva sa Bukreške džamije
Dopire do Semberije.*

m

PJESNIK KOJI PAMTI

Zilhad Ključanin: *Nikad nisam bio u Bosni* (pjesme), IK "Ljiljan", Sarajevo & NTP "Bošnjak", Bihać, 2000.

Vrijeme u kojem živimo pamtit ćemo po svemu više negoli po poeziji. I to je jedna od najvećih manjkavosti (i nevolja) ovoga doba. Pjesnici brinu da vrtovi maternjeg jezika ne obrastu korovom, ali njihovo vrtlarstvo biva prepoznato tek onda kad više nisu u mogućnosti uživati u plodovima vlastitoga rada. Slučaj pjesnika Zilhada Ključanina (1960.), od kako je prije šesnaest godina objavio prvu stihobirku (*Sehara*, 1985.)

pa do posljednje knjige pjesama (*Nikad nisam bio u Bosni*, 2000.) gotovo da ne izlazi iz te zadate sheme/arogancije tekuće književnokritičke stvarnosti. O Ključaninovo poeziji pisani su tek prigodni osvrti na netom objavljene knjige. I on je jedan od živih pjesnika Bosne koji o svome stvaralaštvu još nema cjelovitijeg analitičkog teksta. Vjerovatno je donekle toga bio i sam svjestan pa je najnoviju knjigu pjesama naslovio paradoksom: "Nikad nisam bio u

Bosni". To je kao da kažete da nikad niste bili u svojoj koži, u svojim nervima, niti u svome domu, niti u svome jeziku. Negacija je bila jedini način da se jasnije izoštre apsurdnosti svih drugih uvrjedljivih negacija spram onoga o čemu se hoće književnoafirmativno govoriti.

Sasvim je vidno da posao modernih pjesnika nije puko preispitivanje uloge i mogućnosti jezika na kojemu pišu, nego i trenutna zaokupljenost onim "činjenicama" aktualne (ili ponavljajuće) društvene zbilje koje nam ili zagorčavaju svakidašnji život ili nas, pred slučenim vratima budućnosti, čine nešto malo sretnijima. Ključanin je cijelim svojim književnim angažmanom

pjesnik koji, kako bi rekao Czeslaw Milosz, *pamti*. U tom *pamćenju* njegova pjesnička riječ nije nikoja puka situaciona lirski "pustolovina". Opoetizirane "sudbine" nemaju šta biti ni imaginarne ni samosvrhovite. Život u Bosni bivao je suviše očit u svojim praskovima, mijenama i čudesima; pjesniku je jedino ostajalo da sva ta iskustva (*upamćenosti*) ritmizira u autentični pjesnički ritam. Jer, "Da postoji zemlja / u kojoj ne bih mislio na ovu, / išao bih tamo..." (pjesma "Kad januar i mart zamijene mjesta"). Veliki pjesnici XX. stoljeća (Rilke, Eliot, Mak, Montale, Milosz...) gotovo su bili primorani trasirati vlastitu poetsku fenomenologiju, oko nje su se rojili pjesnički epigoni ili, pak, književni teoretičari, a današnji pjesnici uspješniji su onoj mjeri koliko im je pjesništvo rasterećenije od metaforičkih nakindurenosti i proročanstava tipa "kamo ideš, ludi svijete?"...

Tako smo u *Sehari*, u *Mladim pjesmama* (1987.), pa i u *Snu urednog čovjeka* (1989.) sretali gotovo djetinjtu ali intenzivnu, vitalnu zapitanost nad maglenomitskim ponorima povijesti, nad sinkretizmom islamske i paganske duhovnosti u zavičaju satkanom od meleka i vila, nad labirintima vrijućeg jezika ili svemamećeg erosa, sve je bilo podređeno radosti otkrivanja, prepoznavanja, svečulnoj odlučnosti da se riječima drsko pogleda u lice i zadigne suknjica poviše koljena, pa se u praćenju pjesničkog subjekta imalo osjećaj da se u stisima ovoga pjesnika svjetovi sretno *podaju* nezaustavljivoj snazi pjesničke energije, dok je u posljednjoj knjizi pjesama (*Nikad nisam bio u Bosni*), odjednom sve u atmosferi

gorkojuasne otkrivenosti, otvorenosti, dogođenosti, stišanosti, čak i pomirenosti sa onim što se u stihu prepoznaje kao neposredni razlog za opjevavanje. Ikavice iz mladih pjesama jedva da ima. San je prestao biti "naša mala smrt". Panerotsko doživljavanje svijeta, na čemu su insistirali pojedini čitači Ključaninove poezije, reducirano je na čekanje "da grana takne okno" ("Jezerki hotel"). Jezička "razbokorenost" stegnuta je u kristalni, oštri zvuk

i smisao. U doživljenim užasima "riječi se mrve po zidovima" ("Kuća od pepela"), a nositelji leksema "mliko", "bilo", "vrime" rastjerani su u genocidnom/lingvocidnom stampedu, vidimo, sve do Skandinavije, odakle Ključanin prinosi stihove natopljene i pomirenošću s postojećim rasporedom stvari i nostalgijom koju raspoređuje po ogledalu kano kockice leda. Tako, sjetno primjećuje: "Ne postoje više ni jedna usta / u kojima lipo neće zaškrnutati. / Jer poezija je suha kao ustav..." ("O jeziku još jedanput"). Kao da je zaista prošlo

"doba nevinosti i doba naivnosti", kako u pogovoru Ključaninovih izabраниh (i dopunjenih) pjesama (*Pjesme nevinosti*, 1994.), primjećuje Rifet Hasković.

Ono što knjigu *Nikad nisam bio u Bosni* ciljano *vezuje* za svako moguće vrijeme jest njezina formalna podijeljenost u četiri ciklusa od kojih svaki počinje *ukurziviljenim* "prologom" vezanim za vjerovjesnike islama (Musa i njegov brat Harun, Sulejman, Davud, Adem - upravo ovim redom), pa je tako i vrijeme njezina nastajanja udjenuto u vječne kontinuitete i kovitlace jezičko-umjetničkog (sve)spoznavanja svijeta i sebe u tom svijetu. "Sjećanje" na Musaa i Haruna jesu "dvije hiljade godina koje su pojele zlatno tele". Historija je ionako "nepregledni niz potvora". Sulejmanu bijahu pokorni džini, vjetar, životinjski jezici i "bakar mu tek'o k'o voda", a njegova smrt mogla se vidjeti tek nakon što je crv izbušio štap na koji se bješe, već mrtav, oslonio. Ako nam je znano tri hiljade godina nakon Davuda, "...ko još vidi, Davude, / Ruku koja će napinjati pračku / i sljedećih tri hiljade godina?" U "prologu" četvrtog ciklusa, Adem, na početku svakog milenija "posegne za jabukom". I: "Kosti nevinih / u narednom će stoljeću // postati zmijske kosti: / doći će kroz krv, / i pogoditi naše srce, // precizno, poput pravde. / Dotad, zastave će se bojiti / očima predaka. // Dotad: pišem pjesmice, / uredne, kao kućice / za paraplegičare... (...) Kosti, ipak, i glina. Kosti / su pleteće igle XX vijeka. / Glina je Božiji kvasac. // Milenij čitav zabacismo / za leđa, kao dubretarac. A nijedan dan nije naš..." Između ovih općih jetkih konstatacija, u "kućicama za

paraplegičare” otvaraju se prozori od sjećanja, zemaljske i nebeske snenosti, grča i ironije. Ključanin se pokazao kao pjesnik jasnih treperenja u jeziku, pa i discipliniranih poetskih formi (“ratne tercine” u ovoj knjizi bljeskaju kano čista poetska suštost), ali nije mu stalo do prevelikog samozadog reda upravo stoga što je svaki red uvijek poetski sumnjiv i, u odnosu na sadržinu stihova, često neuvjerljiv. Po potpisima ispod pjesama vidno je da su pisane u Istanbulu, Bihaću, Travniku, Ljubljani, negdje u Skandinaviji,

Bosanskom Petrovcu, Moskvi, Sarajevu, Sanskom Mostu, ali uvijek s osnovnim osjećanjem kako “*Rijetko prilazim stolu, još rjede poezija meni. / Tek toliko da, povremeno, lijekove poslažem / u bočice davno poredane na stalaže...*” U takvom osjećanju traje posljednja pjesma ove knjige: “Krajem milenija”. U rasutostima je “raspoređena” spoznaja. Pjesnik nema ni snage da ih nanovo povezuje u bivši njihov oblik i lik.

Knjiga pjesama *Nikad nisam bio u Bosni* jedna je od najboljih pjesničkih zbirki u posljednjem

desetljeću na bosanskom jeziku. Kao što je Ključaninov roman *Šehid* (1998. i 1999.) još uvijek najbolja proza koja se tiče netom dogođene povijesti Bosne. Tako je i nedavna književna nagrada Društva pisaca za najbolju knjigu objavljenu u 2000. godini došla u prave ruke. A šta god mislili o književnim nagradama, one ipak, koliko-toliko “amortiziraju” nepravde koje nanosi književnokritičarski nemar i opća čitateljska ogluha.

m

KNJIGA O KONTINUITETU GENOCIDA NA BALKANU

Muslimani Balkana - Istočno pitanje u XX vijeku (zbornik tekstova), izbor sačinio Fikret Karčić, izdanje Behrambegove medrese u Tuzli, Tuzla, 2001.

Predstavljajući pojedinih zanimljivijih izdanja često vole reći kako se sadržaj “prelijeva preko granica zadatih korica”. Slijedeći takvu inerciju, mogli bismo reći da zbirka odabranih tekstova *Muslimani Balkana - Istočno pitanje u XX vijeku*, koju je pripremio profesor Fikret Karčić, jest ona knjiga čiji sadržaj u svome *prelijevanju* krvari preko vlastitih korica. U tom sadržaju i mi, kao čitaoci, najneposrednije prepoznajemo tragove vlastite sudbine i genocida koji se ciklično ponavlja u historiji muslimanskog življa na Balkanu... Posljednje decenije XX. vijeka u Bosni ili na Kosovu bile su za sve muslimane Balkana,

kako u uvodnim napomenama ističe profesor Karčić, gotovo identične posljednjim decenijama XIX. ili, pak, prvim decenijama XX. vijeka. Kako god se ranije državne cjeline cijepale ili nastajale nove, balkanski muslimani su redovno ubijani ili protjerivani iz svojih zavičaja, a višestoljetni tragovi i simboli njihove kulture, tradicije, duhovnosti sistematski su uništavani i zatirani. “*Svjedočenje genocida nad Bošnjacima 1992. u izvještajima Roya Gutmana moglo se porediti sa dopisima Lava Trockog sa balkanskih ratišta 1912.-1913. godine*”, ističe profesor Fikret Karčić. Razlike su evdidentne samo u tome što su muslimanske izbjeglice s kraja XIX. i početkom XX. vijeka bježale prema granicama osmanske države, dok su muslimani Bosne nakon srpsko-hrvatske agresije na njihovu domovinu (1992.-1995.) prvenstveno bježali prema zapadnoj Evropi i dalekim preokookeanskim zemljama. Iz svih je tih razloga autor

ove zbirke tekstova imao ambiciju popuniti osjetnu prazninu koja postoji u literaturi o muslimanima Balkana na bosanskom jeziku te da sudbine pojedinih muslimanskih vjersko-etničkih grupa (Bošnjaci, Albanci, Pomaci, Turci i dr.) promatra u regionalnoj perspektivi.

U knjizi su doneseni slijedeći naslovi: **“Istočno pitanje - paradigma za historiju muslimana u XX. vijeku”** (Fikret Karčić); **“Stanovništvo osmanlijske Evrope prije i poslije pada Carstva”** (Justin McCarthy); **“Hidžret iz Rusije i sa Balkana: proces samo-definiranja u kasnoj Osmanlijskoj državi”** (Kemal H. Karpat); **“Građanska prava muslimana Balkana”** (Kemal H. Karpat); **“Islamska obnova na Balkanu 1970.-1992.”** (Fikret Karčić); **“Vjera, historija i genocid u Bosni i Hercegovini”** (Michael Sells); **“Stradanja muslimana Balkana 1912.-1999.: dokumenti i svjedočenja”**; **“Islam na Balkanu: selektivna bibliografija 1980.-1999.”** (pripremila Hamida Karčić); nakon čega slijedi Indeks ličnih imena, geografskih i drugih pojmova upotrijebljenih u knjizi.

Karčić se, kako u recenzentskim napomenama ističe prof. dr. Enes Karić, “opredjelio za tekstove koji dokumentirano govore o dva paralelna procesa na Balka-

nu. Prvi je nastanak balkanskih nacionalnih (u biti kršćanskih) država na ruševinama Osmanlijskog carstva, a drugi kontinuirani genocid nad muslimanskim narodima na Balkanu. (...) Rezultati, podaci, zaključci i analize ovih tekstova pokazuju da u Evropi region Balkana zauzima čelno mjesto po kontinuiranim i isplaniranim genocidnim akcijama i kampanjama protiv muslimanskih naroda.” Tako, zaključuje profesor Karić, “ako su Jevreji glavni stradalnici u genocidnim pohodima pokrenutim u zapadnoj Evropi tokom XX. stoljeća, onda su muslimani glavni stradalnici u genocidnim kampanjama vođenim protiv njih u istočnoj i jugoistočnoj Evropi.”

Paradigmu za sudbinu muslimana Balkana tokom XX. vijeka F. Karčić vidi u eurokrižarskom tzv. “Istočnom pitanju”. Pa i kad su velikosrpski nacionalisti nasrnuli 1992. godine na bosanski prostor, na muslimanske živote i njihova materijalna dobra, bio je to za njihove vođe samo nastavak “rješavanja Istočnog pitanja”, bez obzira što je sami termin “povučen iz upotrebe” u ranim decenijama XX. vijeka. Kosovski mitski osvjetnici, pa Karadžorđe iz tzv. srpskog ustanka 1804. godine i pitbulske Karadžičeve soldateske 1992.-1995. bili su

samo borci za “svetu stvar” na istome zadatku i u istom zločinačkom nacionalnopovijesnom kontinuitetu. Zlostavljanje muslimanskog življa u vrijeme balkanskih ratova 1912. i 1913. gotovo je identično pomoru muslimana u istočnoj Bosni od 1992. do 1995. godine. Domaćim i inozemnim povjesničarima sasvim su dobro poznate demografske i sve druge katastrofe takve dvostoljetne barbarske krstaško-genocidne politike. Lahko nam se prisjetiti nastavnih programa iz povijesti na čijim se stranicama *čitala* jedino slobodarska a nikako zločinačko-genocidna strast na Balkanskom poluostrvu. A za one koji žele još bolje upoznati bližu i dalju povijest Balkana, ili popuniti praznine u vlastitom (i općem) pamćenju, ponuđena je, na kraju knjige, i obimna bibliografska građa.

Suvišno je i pripominjati kako bi ovu knjigu morao pročitati svaki onaj ko ikoliko drži do svoga bosanskomuslimanskog dostojanstva i onoga dosegnutog spoznanja da se zlo ponavlja samo onima koji ignoriraju vlastitu povijest i nastoje da situacionim zaboravima prekriju krvave tragove koji još uvijek ostaju za njihovim izgnaničkim stopama u bližoj ili daljoj povijesti.

m

ROMANESKNA PENTOLOGIJA

Feda Šehović: *Ilijasbegovići - Cronica Travuniana*, "Compact", Sarajevo, 2001.

Za *Ilijasbegoviće* (Cronica Travuniana) velikoga hrvatsko-bosanskoga pisca i dubrovačkog gospara Feđe Šehovića mogli bismo reći da je riječ o jednom romanu u pet knjiga ili, pak, o pet romana (*Ilijas-beg, kapetan trebinjski, Begovina, Inšallah, Dubrovački intermezzo* i *Od Mostara do Haaga*) koje okuplja jedinstveni romaneksni vez praćenja trebinjske porodice Ilijasbegović u 350 godina njezina postojanja. Šehović je sretnom kombinacijom tradicionalnog pripovijedanja i modernih pripovjedačkih okvira uspio sretno okupiti bogatu "književnu građu", tako da čitalac ulazeći u nevjerovatni i vrtložni svijet bogate porodične storije Ilijasbegovića postaje svjestan kako je svaki novi Šehovićev roman još zamamniji od prethodnoga, poželjevi da romanopisac sačini i novi, šesti, postmo-

dernistički pripovjedački pristup svemu onome što je uneseno od prvoga romaneskog "sklopa" *Ilijas-beg, kapetan trebinjski* do posljednjeg romana *Od Mostara do Haaga*.

Romaneskná radnja počinje od velikoga zemljotresa u Dubrovniku 1667. godine i u tri ipo stoljeća traje gotovo do naših dana. Zato me je posebno impresionirala velika galerija likova. Šehović, kao vrhunski dramski pisac, jako dobro umije isportretirati psihobiografije svojih junaka, prvenstveno neposrednim opisima koji ne nastaju u nekoj statičkoj deskripciji njihova lica i stasa, nego u živom, dinamičnom, dramaturški intenziviranom i iznijansiranom međusob-

nom suodnosu i komunikaciji. Šehovićevi likovi žive i intenzivno i obazrivo, i u suglasju s društvenotradicijskim regulama i u duhu vlastitih pobuna i psiholoških samoujjetovanosti. A kad umiru, nestaje ih onako prirodno kako je tekao i sami njihov život. U tom su smislu posebno dominantni likovi tetke Hasnije, stupa porodičnih tradicionalnih muslimanskih obzira, svojega praga, topira-

ka i obraza, lik lijepa supruga i majke Emine, pa dovitljivog i hrabrog Enka i njegovoga starijeg hamletovski tragičnog rođaka Ilijasa Ilijasbegovića, pa psihobiografija jednog drugog Ilijasa, poznatijeg, kroz priču, kao Rusa, pa Cvijete, Hasana, komunistkinje Refike, dubrovačkih mladića, Marka, fratara, emigranata, rođaćkih veza u Trebinju, običnih ljudi, vojnika, seljaka, sretnika i zaludenika vremenom u kojemu su zatečeni i vlastitim opsesijama... Pisac svoju fabulu seli od Trebinja do Dubrovnika, Mostara, Zagreba, Sarajeva, Beograda, dalekog fronta na Soči u Prvom

svjetskom ratu i srednjobosanskog fronta tokom hrvatsko-bošnjačkog sukoba 1993. ili 1994. godine. Portretirajući povijesne etape jedne bošnjačke muslimanske loze iz Trebinja, sva njezina izvorišta i ponornice, Šehović uspjeva da tihom, mirnom, rekli bismo, andrićevskom rečenicom sretno premosti različita vremena i postavljene dramaturške tenzije, ali i da odjednom modernim pripovjedačkim ritmom, živom ostvarenom atmosferom, jezikom podsjeti na Selimovićeve slojevitosti predočene misli, koliko i na sasvim moderne bošnjačke, hrvatske ili svjetske prozaiste.

Drama Ilijasbegovića, dakle, prostrta je od dubrovačkog zemljotresa u XVII. stoljeću do dubrovačke izloženosti velikosrpskim barbarima 1991. godine. Između tih potresa vrije troipostoljetni život u svim njegovim ličnim, porodičnim, identitetnim idilama, dramama, vrtlozima, sukobima, razočaranjima, zabludama,

usponima, herojstvima, samotražanjima, lukavstvima, identitetima, raspetostima između tradicije i nepredvidivih izazova što ih donosi život i nove (nametnute) životne okolnosti. Vidjet ćemo koliko su Ilijasbegovići i dostojanstveni, i tragični, i dostojni nastavljači hercegovačke aristokratske tradicije i njezini nes(p)retni razaratelji, i ljudi koji u svojim genima i akcijama nose sveukupni duh tradicionalne Bosne i koji taj duh ponekad ugrožavaju situacionim zabludama i nesnalaženjima. Od Ilijas-bega, kapetana trebinjskog iz XVII. vijeka do mudžahida Enka iz 1993. godine razlika je samo u *boji i kvaliteti* doživljenih udesa.

Bez obzira što je vrijeme romanesknih porodičnih storija davno prošlo u evropskim književnohistorijskim kontekstima (*Budenbrokovi* T. Manna, npr.) jako je važno naglasiti da nešto sličnoga još nije bilo ni u književnosti Bosne i Hercegovine ni

u književnosti Hrvatske. Očito da je toga bio svjestan i Šehović pa je svoj prvi roman ispričao u formi hronike kroz zapise fra Matije, pribjegavajući lukavstvu da i ostale romaneskne cjeline pripiše nekom od hroničara povijesti porodice Ilijasbegović. Zato nećemo nimalo pretjerati ako kažemo da su *Ilijasbegovići* posigurno već vrlo relevantna činjenica u našoj modernoj književnosti. Čitajući tekst još u rukopisu, nikada dotad nisam vidio podatnijeg teksta za jednu moguću veliku i impresivnu televizijsku seriju... *Ilijasbegovića* je Feđa Šehović, dramatičar, romanopisac, pripovjedač, komediograf, esejist, urednik, intelektualac od ideje i stava, književnik koji još uvijek nije pročitao u mjeri koliko to njegovo obimno književno djelo zaslužuje, definitivno ušao na veliku kapiju i savremene bošnjačke (i bosansko-hercegovačke) književnosti.

m